

Antropologie obecná I

Postavení člověka v systému živočichů

Doc. Václav Vančata

Antropologický ústav Př F MU

Co je vlastně evoluce hominidů ?

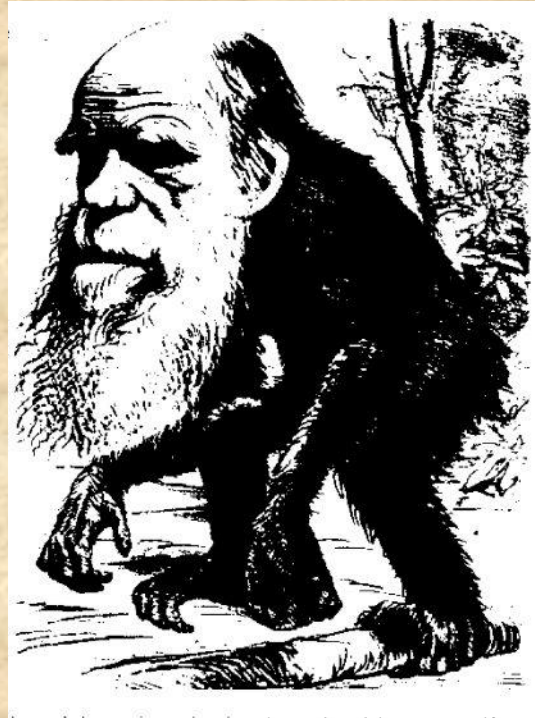

Evoluci hominidů je chápána různě

Představy romantické a sociálně vědní

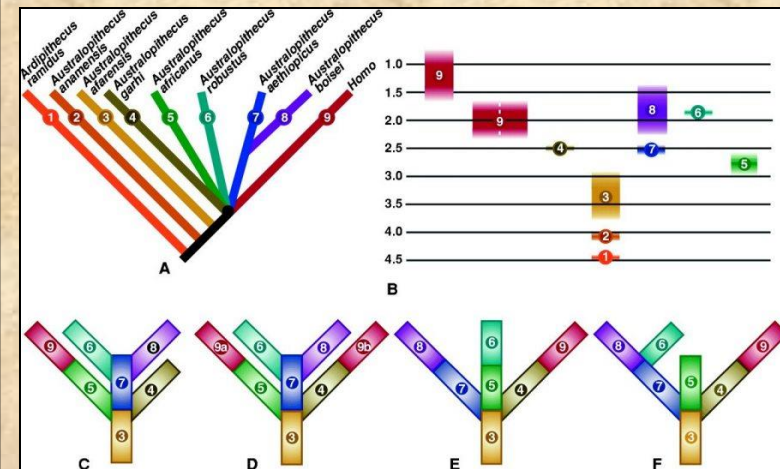
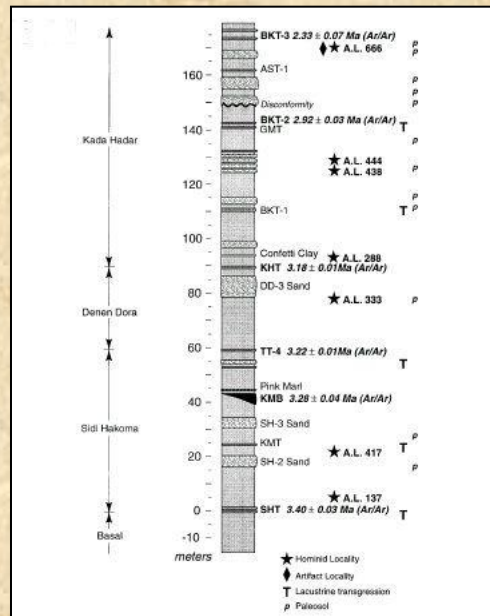
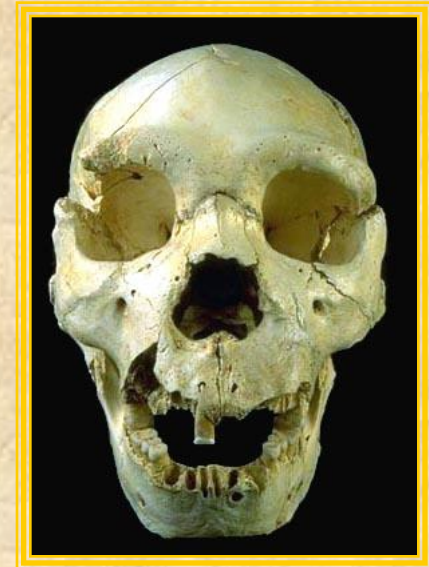

Antropocentrismus

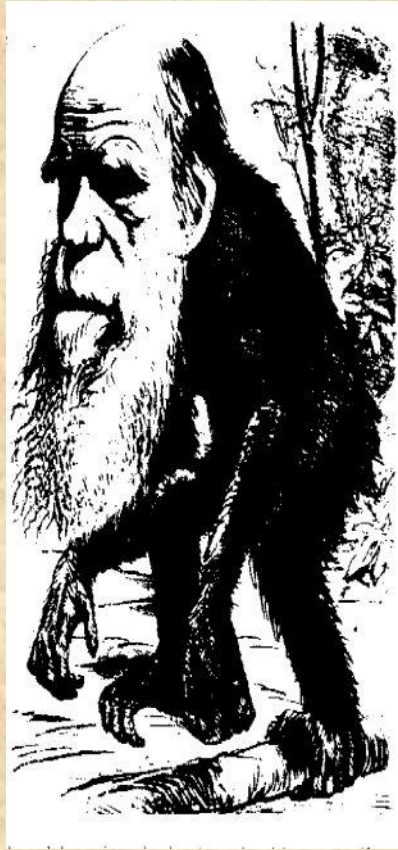
Člověk je zcela unikátní bytost odlišná lidskou kulturou, myšlením a dalšími výhradně lidskými vlastnostmi od všech dalších organismů

Představy přírodovědné - hard science

Biologismus

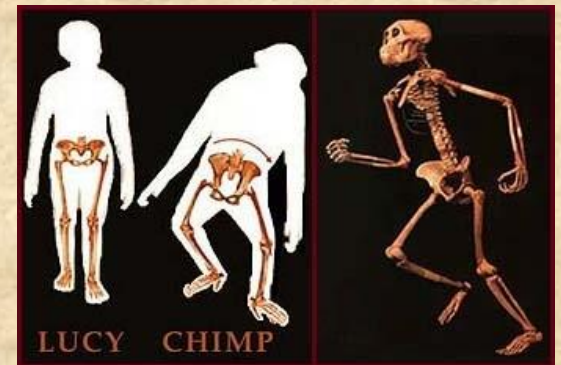
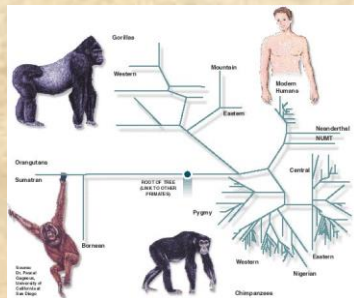
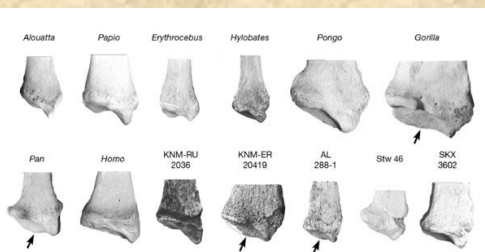
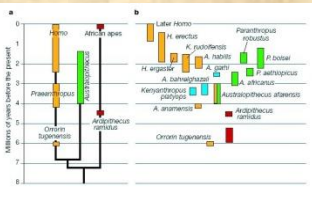
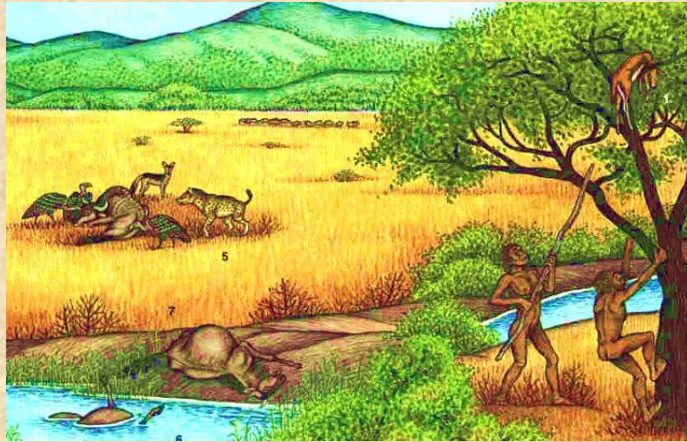
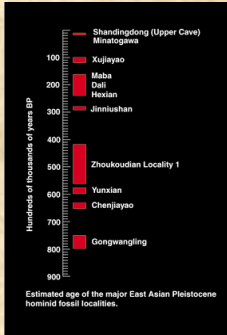
**Kultura je
pouze další z
ekologických
adaptací
hominidů**

**Geny a
přírodní výběr
jsou vše
kultura a
chování se jim
podřizují**

**Člověk je pouze
dalším „unikátním“ druhem**

Evoluční antropologie - syntéza

Primatologie

ontogeneze
chování, soc.struktura

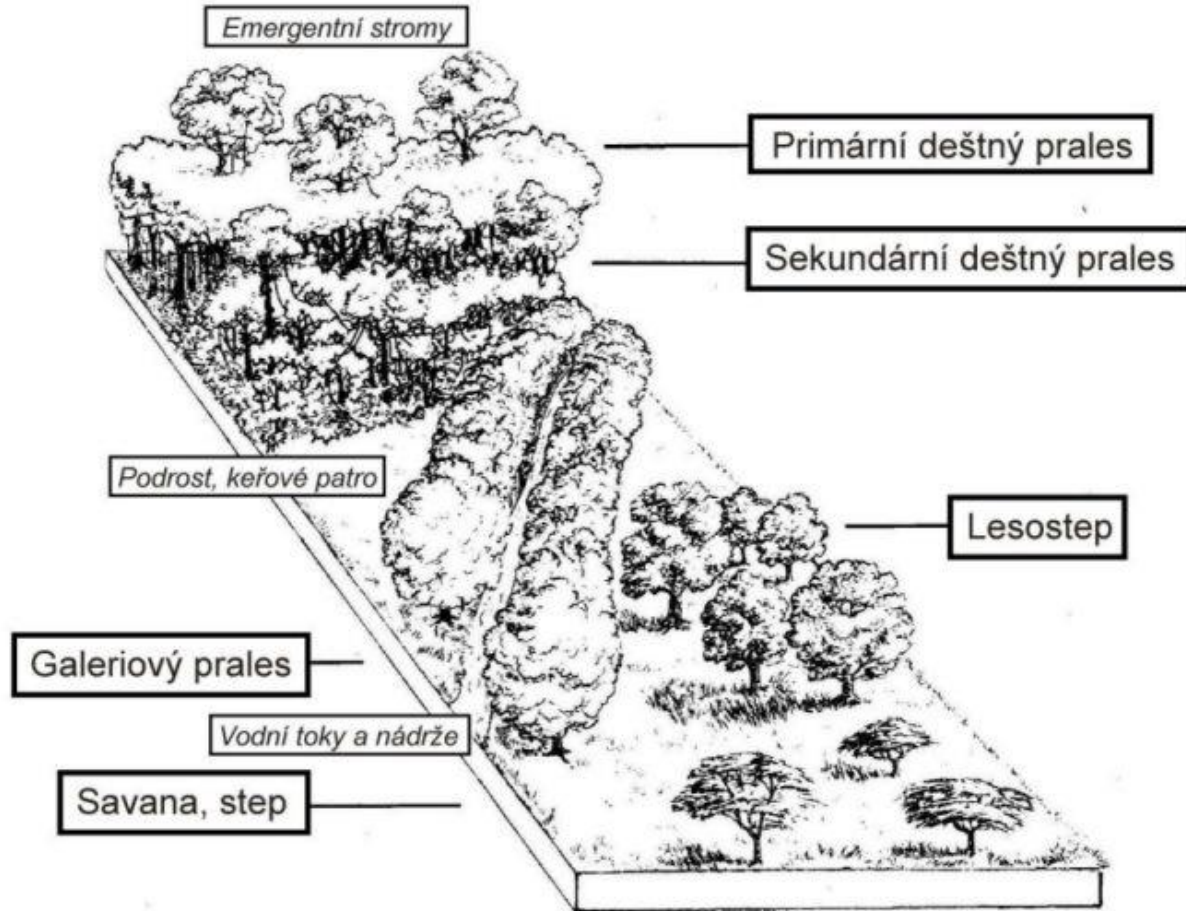
ekologie
ochrana prostředí

Primáti (*Primates*)

- řád savců, do něhož patří jako biologický druh také člověk. Současná systematika primátů vymezuje více než **350 druhů primátů**.
- Jsou býložraví, všežraví, výjimečně hmyzožraví a žijí převážně v tropech a subtropích. Většinou jsou to čtyřnozí středně velcí savci (od 1 do 50 kg) se sociálním způsobem života vázaným na stromy.
- Je to jeden z nejstarších v současné době stále žijících řádů savců, jehož evoluce započala zřejmě ve svrchní křídě zhruba 85 miliony lety.
- Současní primáti se od ostatních savců liší polouzavřenou nebo uzavřenou orbitou, chrupem s vyčnívajícím špičákem a zubním vzorcem 2–1–(4)3(2)–3, chápavou pětiprstou končetinou s nehty (nikoliv dráčky), specifickým způsobem viděním, relativně rozvinutým mozkem. U antropoidních primátů pak i rozvinutou mozkovou kůrou a mozečkem. Hlavním smyslovým orgánem je zrak, důležitý je i sluch. Čich má většinou doplňkový význam. Charakteristická je velká vnitrodruhová i mezidruhová biogeografická, ekologická, potravní a sociální diverzita.
- **Současní primáti tvoří homogenní skupinu, kterou lze rozdělit na tři jasně definované skupiny: poloopice, nártouny a vyšší primáty**

Ekologie primátů

Kvalitu ekosystému pro daný druh primátů určuje kvalita a dostupnost potravních zdrojů včetně sezónnosti v ekosystému

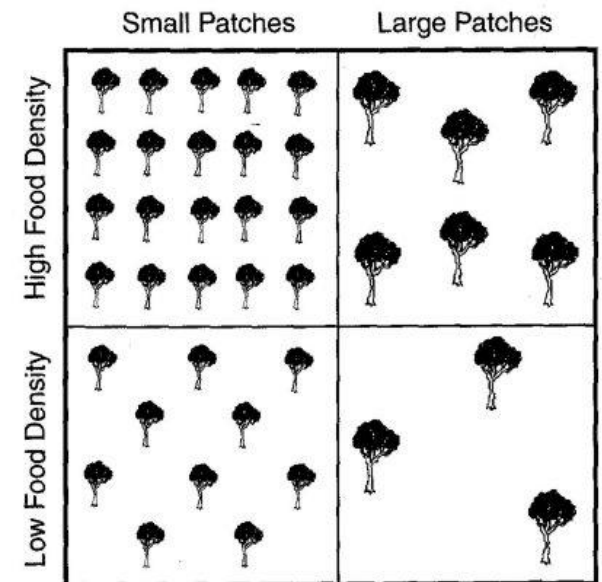
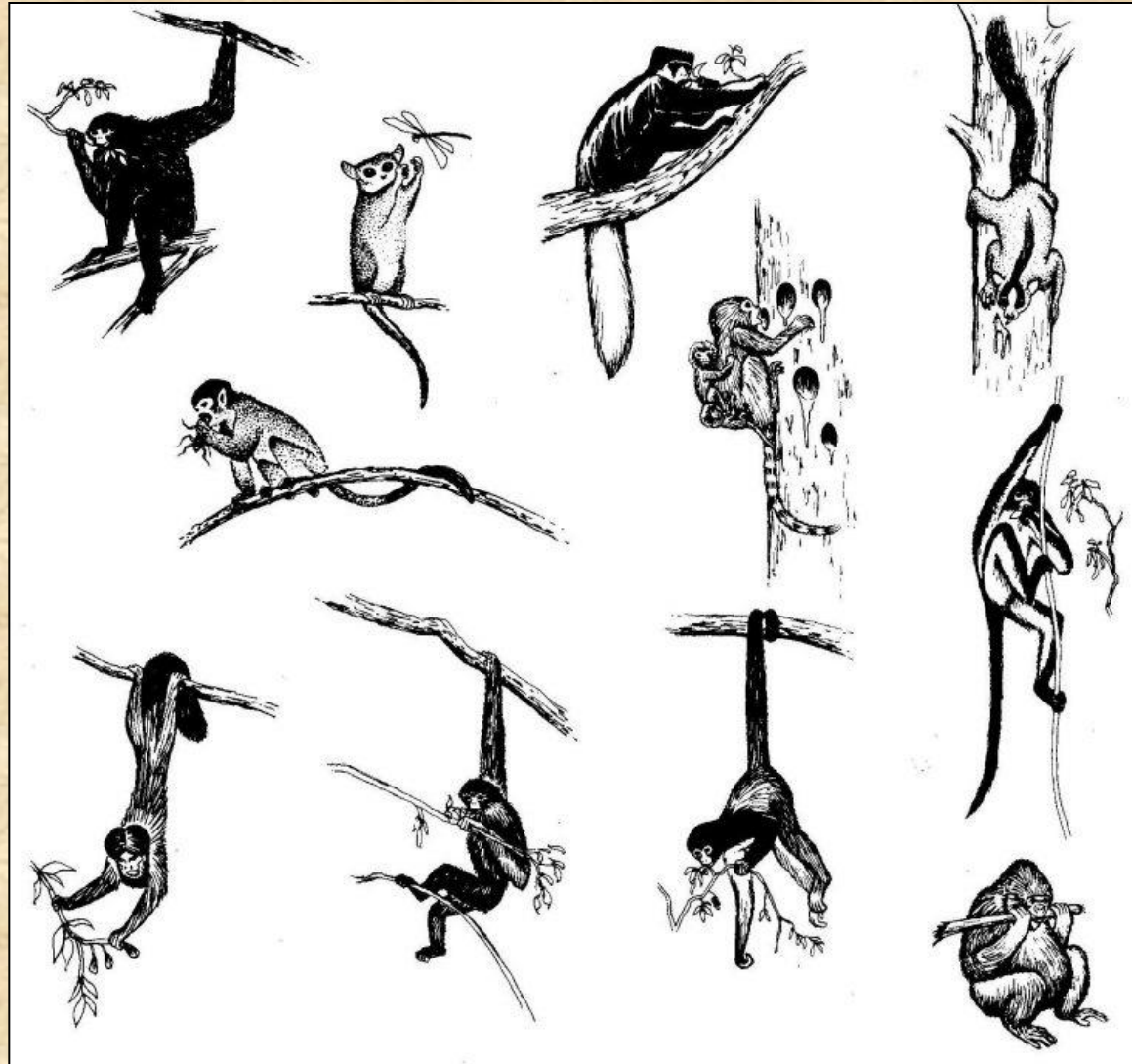

FIGURE 3.7 Different patterns of spatial distribution of potential food resources.

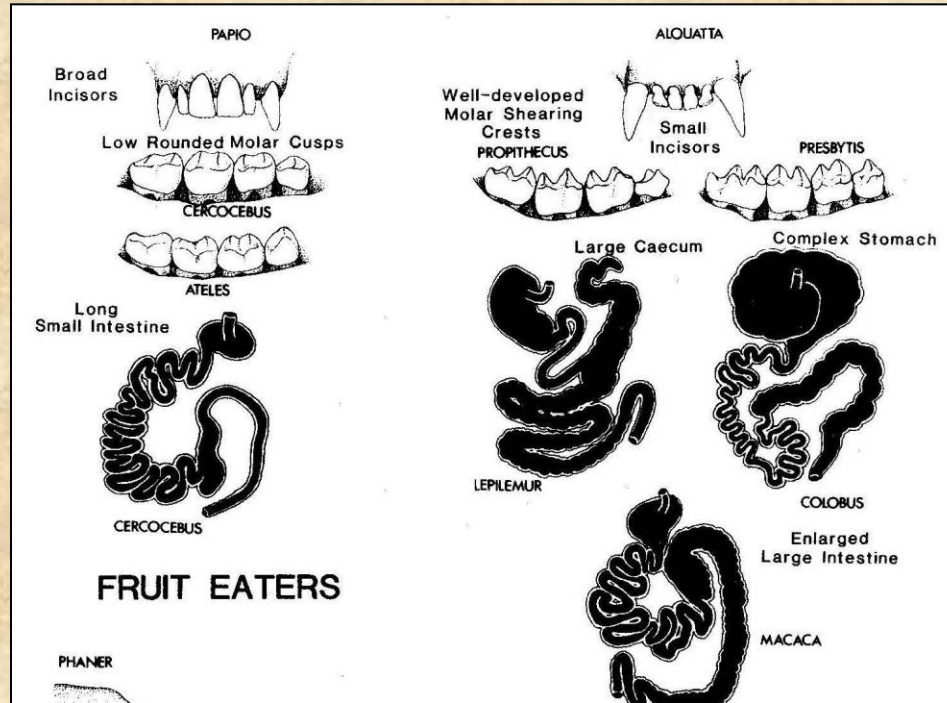
Ekologické adaptace primátů

Primáti jsou velmi adaptibilní – přežili i doby ledové – mohou obývat nejrůznější ekosystémy – jsou primárně všežraví

Potravní adaptace primátů

Frugivorie

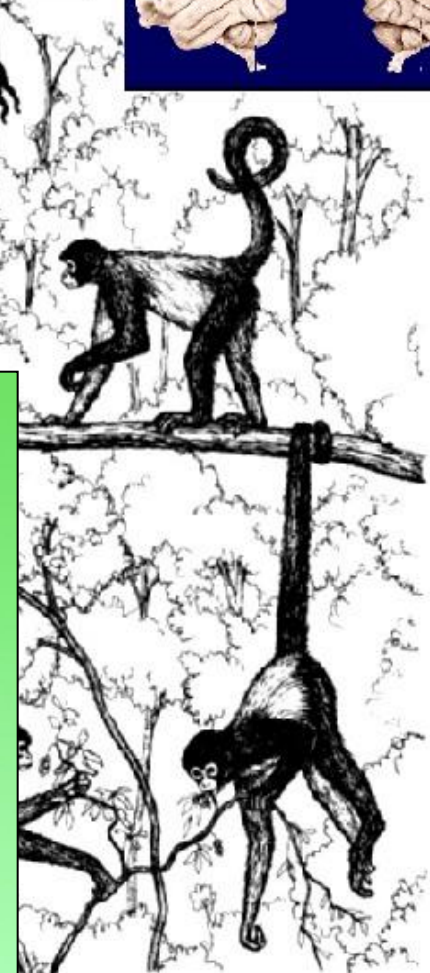
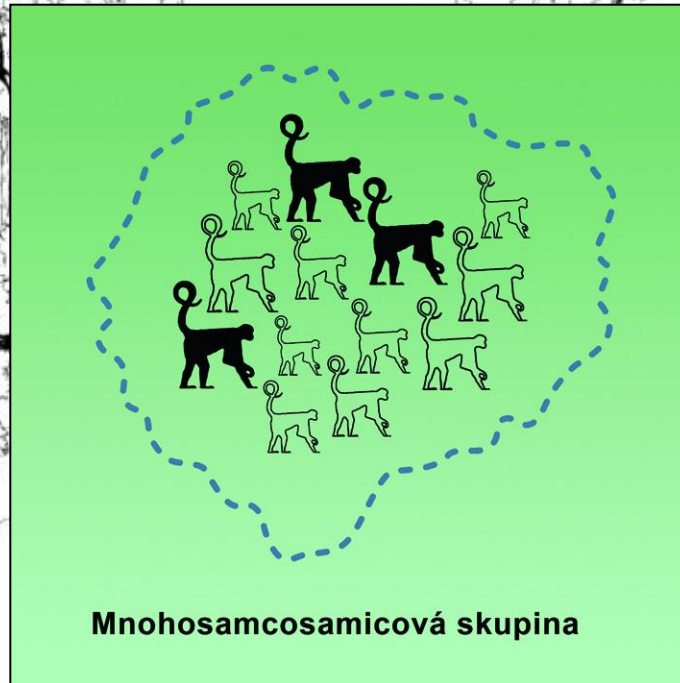
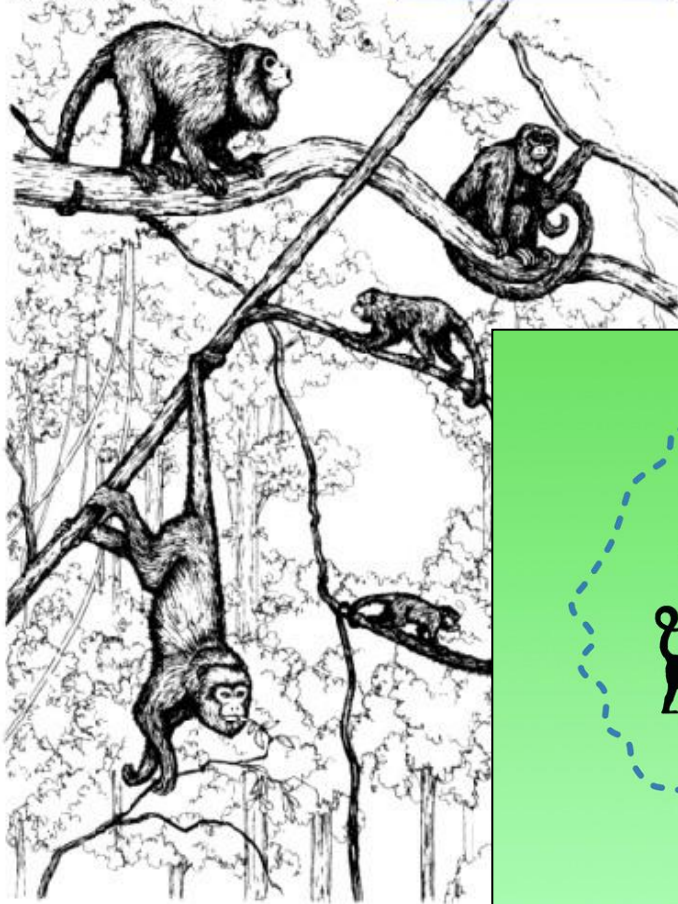
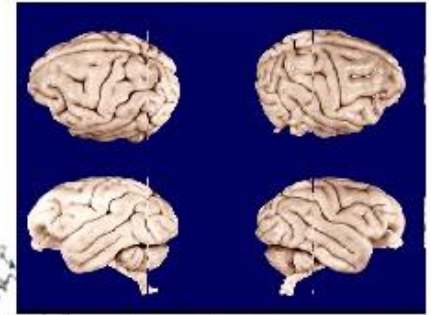
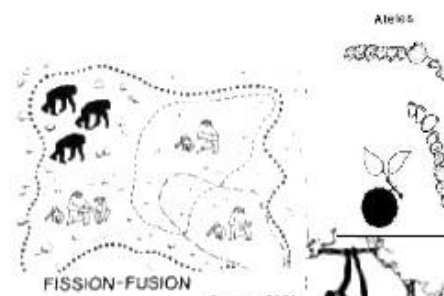
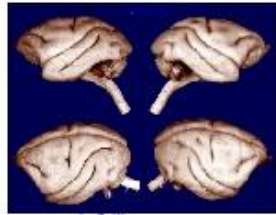
Folivorie

Gumivorie

Frugivorie vychází z toho, že potrava v rámci této potravní strategie by měla být velmi dobře stravitelná, kalorická, ne příliš tuhá, musí obsahovat cukry, bílkoviny, ev. i tuky, vitamíny a vodu. Proto „ideální ovoce jsou čerstvá játra“.

Folivorie znamená příjem tužší méně kalorické potravy s nižším obsahem bílkovin, stravitelných cukrů, tuků a vitamínů a vody, a s vysokým obsahem vláknin.

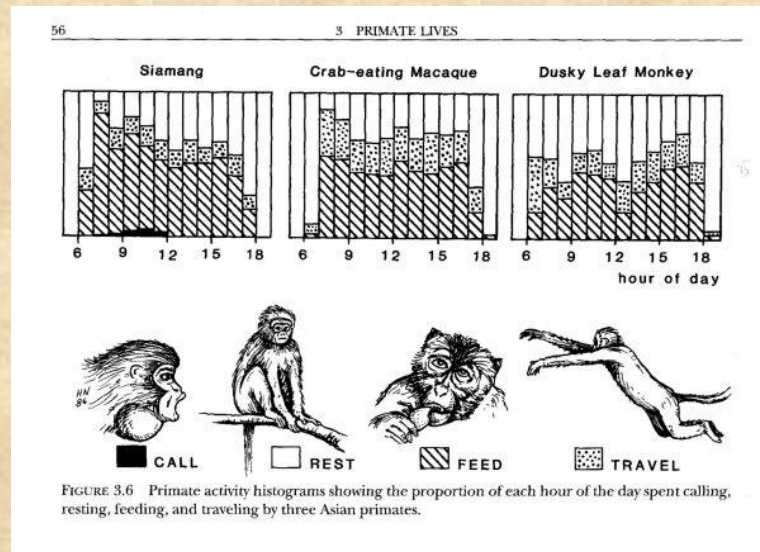
Insectivorie

Malé teritorium, tendence k listožravosti
teritorialita, silná vokalizace, silně dominantní chování samců

Velké teritorium, tendence k všežravosti
složité chování a sociální struktura, samice partnery samcům

Chování primátů a jeho projevy

Chování:

Lokomoční, potravní,
sociální, herní, rodičovské, sexuální,
agonistické

Projevy chování:

komunikace, žraní, agrese, kopulace, aj.
vždy vznikají v interakci s ekologickými podmínkami

Životní historie primátů

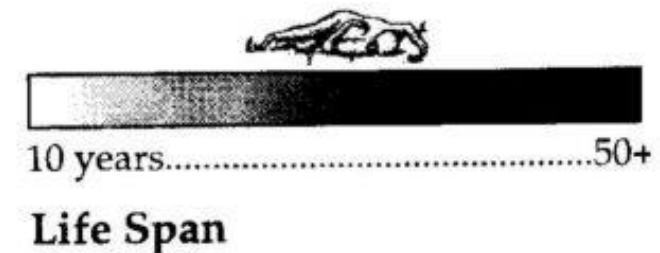
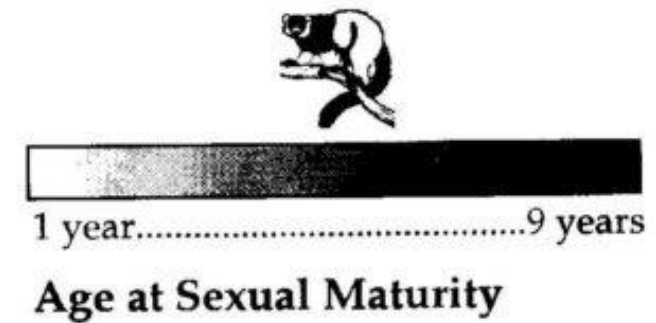
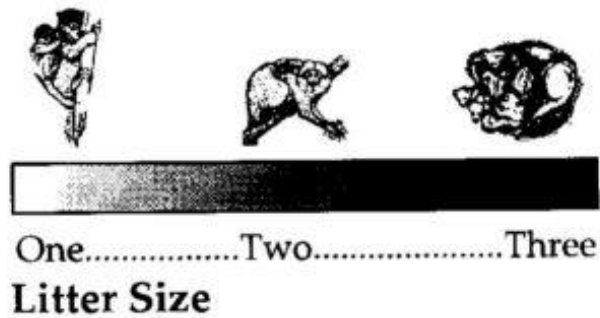
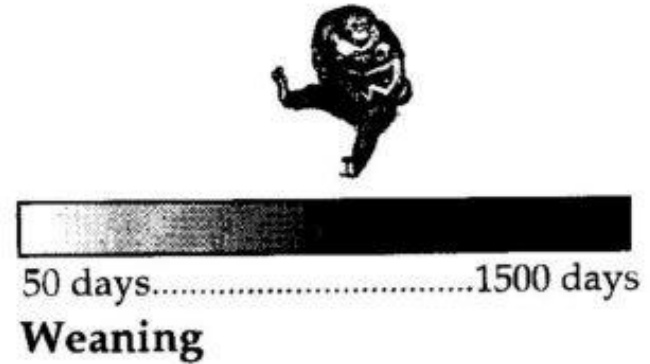
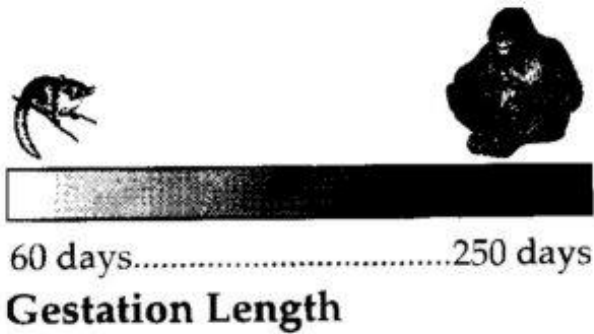

FIGURE 3.11 Primates show striking interspecific differences in many aspects of their life histories.

řád: Primates – Primáti

miniřád: Prosimii - Poloopice

nadčeleď: Loroidea

čeleď: Lorisidae - outloňovití

čeleď: Galagonidae - kombovití

nadčeleď: Lemuroidea

čeleď: Cheirogaleidae - makiovití

čeleď: Megaladapidae (Lepilemuridae)

čeleď: Lemuridae - lemurovití

podčeleď: Lemurinae - lemuři

podčeleď: Hapalemurinae - hapalemuři

čeleď: Indridae - indriovití

čeleď: Daubentoniidae – ksukolovití

miniřád: Tarsiiformes - Nártouni

nadčeleď: Tarsioidea

čeleď: Tarsiidae - nártounovití

miniřád: Anthropoidea - vyšší primáti

superčeleď: Platyrrhina - širokonosí primáti

nadčeleď: Ceboidea

čeleď: Callithricidae - kosmanovití

podčeleď: Callimiconinae - kalimikové

podčeleď: Callithricinae - kosmani

čeleď: Cebidae - malpovití

podčeleď: Aotinae - mirikiny

podčeleď: Callicebinae - titiové

podčeleď: Cebinae - malpy

čeleď: Atelidae - chápanovití

podčeleď: Pitheciinae - chvostani

podčeleď: Atelinae - chápani

superčeleď: Catarrhina - úzkonosí primáti

nadčeleď: Cercopithecoidea

čeleď: Cercopithecidae - kočkodanovití

podčeleď: Cercopithecinae - kočkodani

podčeleď: Colobinae - hulmani

nadčeleď: Hominoidea

čeleď: Hylobatidae - gibbonovití

čeleď: Hominidae - hominidé

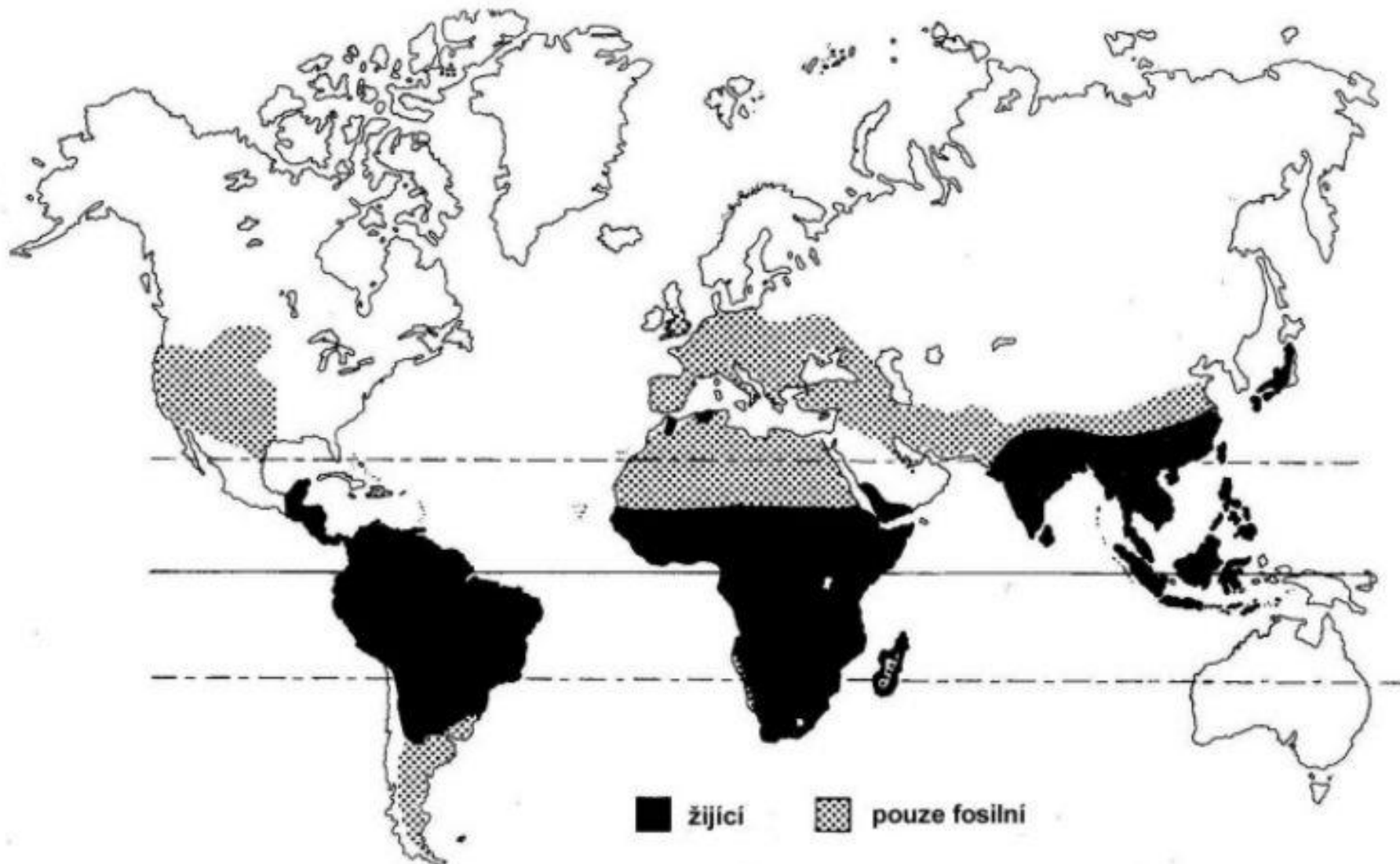
podčeleď: Ponginae - orangutani

podčeleď: Paninae - šimpanzi

podčeleď: Homininae - lidé

Geografické rozšíření primátů

Poloopice a vyšší primáti se vyvíjeli paralelně minimálně od spodního eocénu, a proto mnohé podobné adaptace vznikly paralelně a nejsou přímo srovnatelné

ANTHROPOIDEA vyšší primáti

Poloopice a vyšší primáti se však liší v mnoha fylogeneticky podstatných znacích

PROSIMII polopice

srostlá kost čelní
a dolní čelist

nesrostlá kost čelní
a dolní čelist

očnice je plně
uzavřená

velký mozek,
primární je zrak

očnice je zezadu
otevřená

malý mozek s výraznou
čichovou funkcí

velké špičáky

stavba ucha
podobná člověku

dlouhé čelisti,
malé špičáky

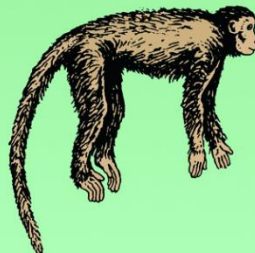
není vetvořen
kostěný zvukovod

zuby jsou v zásadě
podobné člověku,
vyjíměčně chybí
poslední stoličky

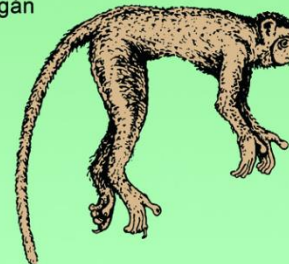
smyslové a vnitřní
orgány jsou podobné
lidským

zubní hřebínek
z dolních řezáků,
častá modifikace
a redukce zubů,
podjazykový orgán

tapetum lucidum
odrazová vrstva
v očních bulvách

barevné vidění
nepohyblivé uši
čich málo výkonný

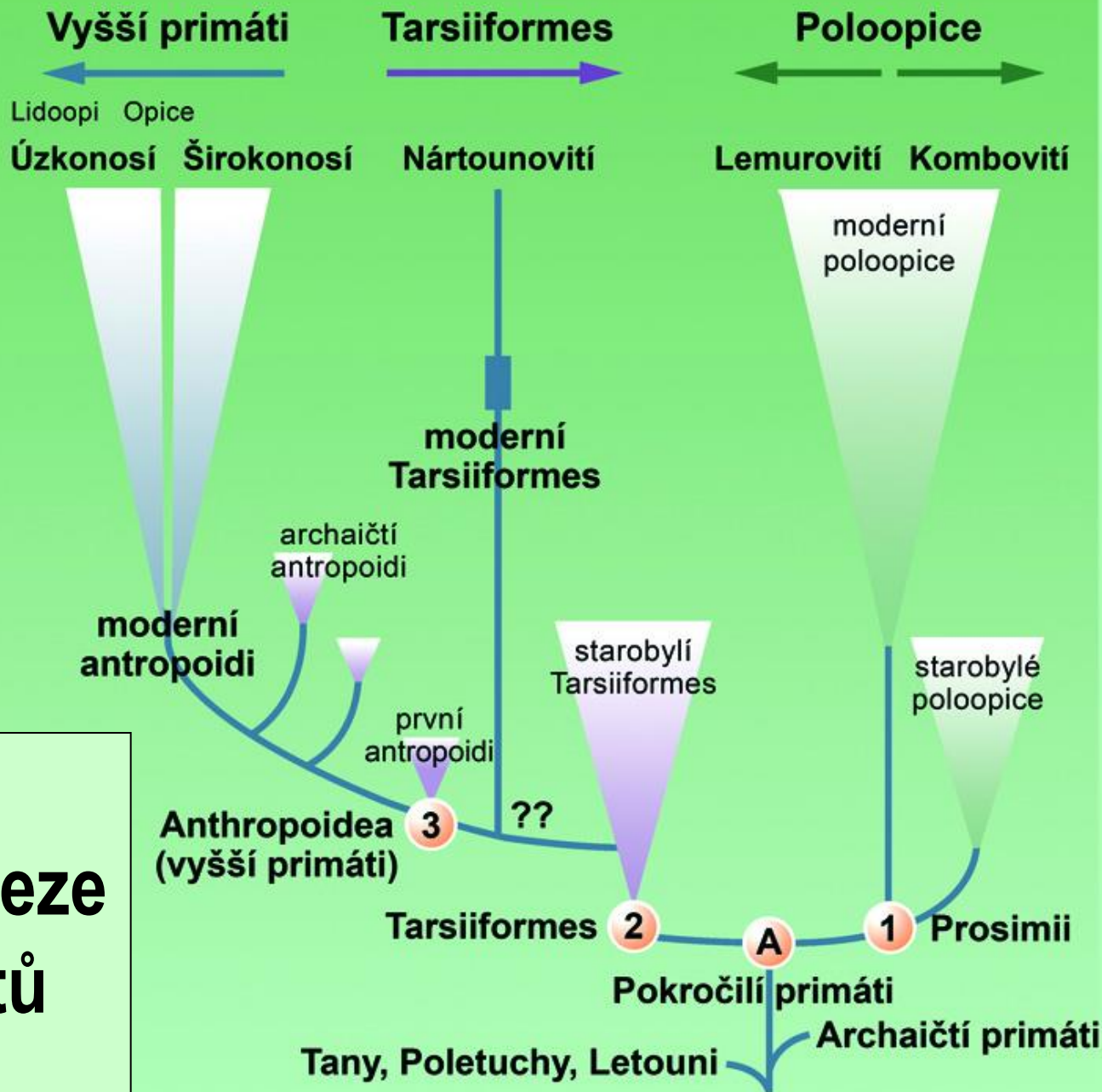

výborný čich
rhinarium („vlhké nozdry“)
pohyblivé ušní boltce

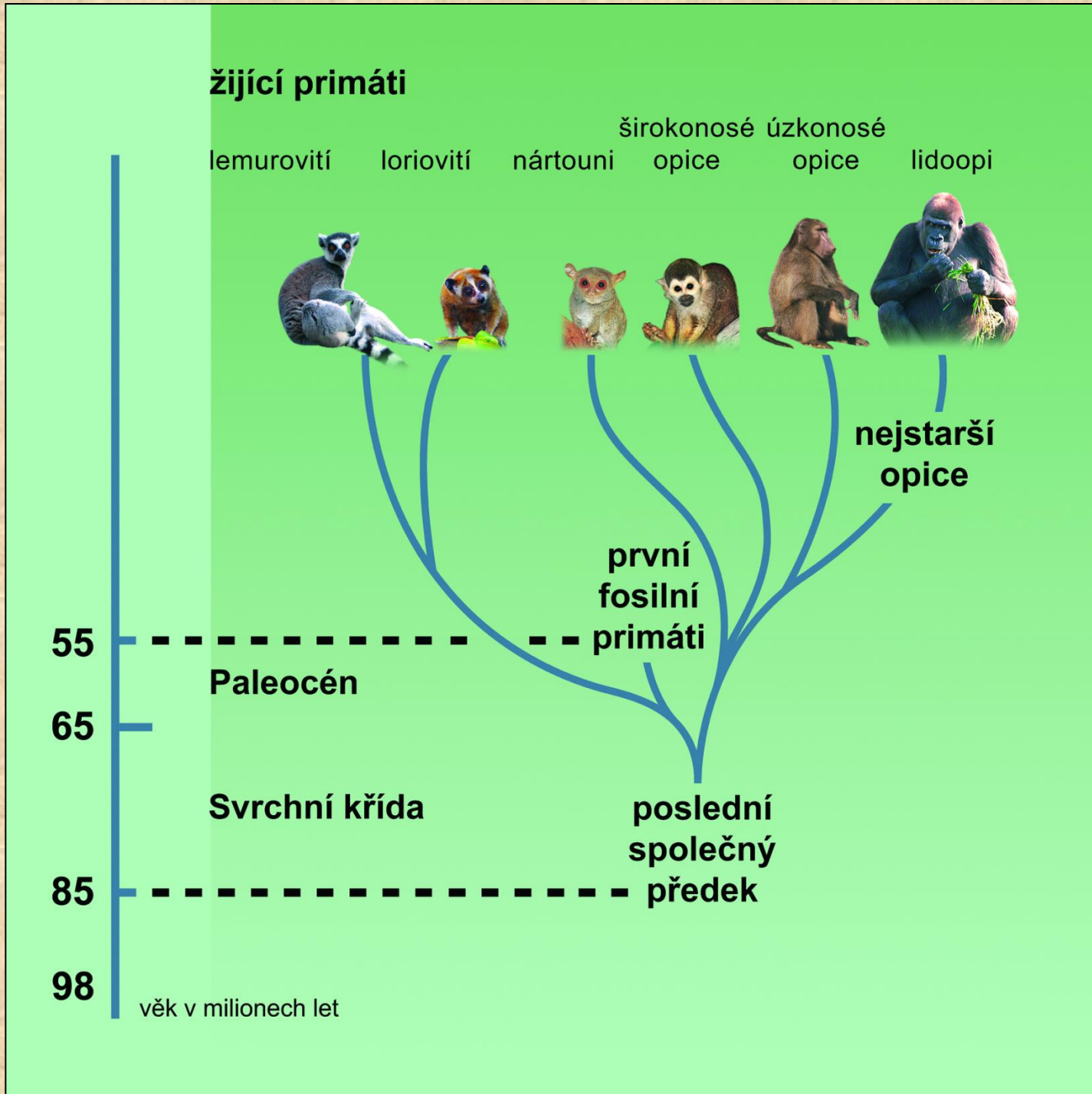
nehty na prstech

velmi dlouhé
zadní končetiny
čisticí pseudodrápek

Fylogeneze primátů

Teorie paralelního vývoje poloopic a vyšších primátů v třetihorách

Znaky typické pro primáty

Znaky charakterizující řád *Primates a euprimáty:*

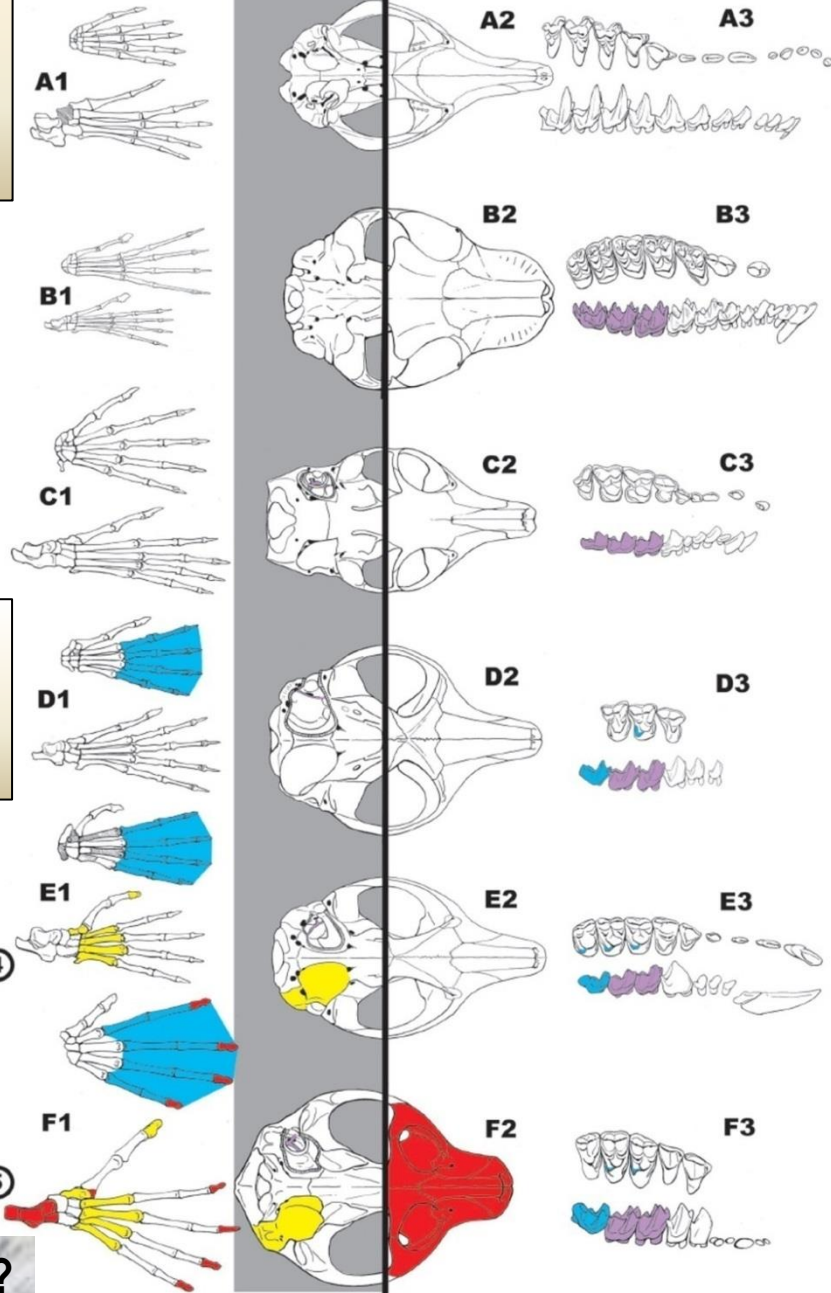
- 1. Prodloužený třetí molár se současným zvětšením hypoconulidu;
- 2. postprotocingulum na horních molárech,
- 3. Prodloužení článků prstů ruky

U euprimátů k tomu vzniká

- I. Prodloužení tarzů,
- II. Zvětšení processus peroneus na prvním metatarsu (halluxu),
- III. Dopředu směřující alespoň částečně uzavřené orbity a krátké splanchnocranium.

Archaičtí savci předci primátů

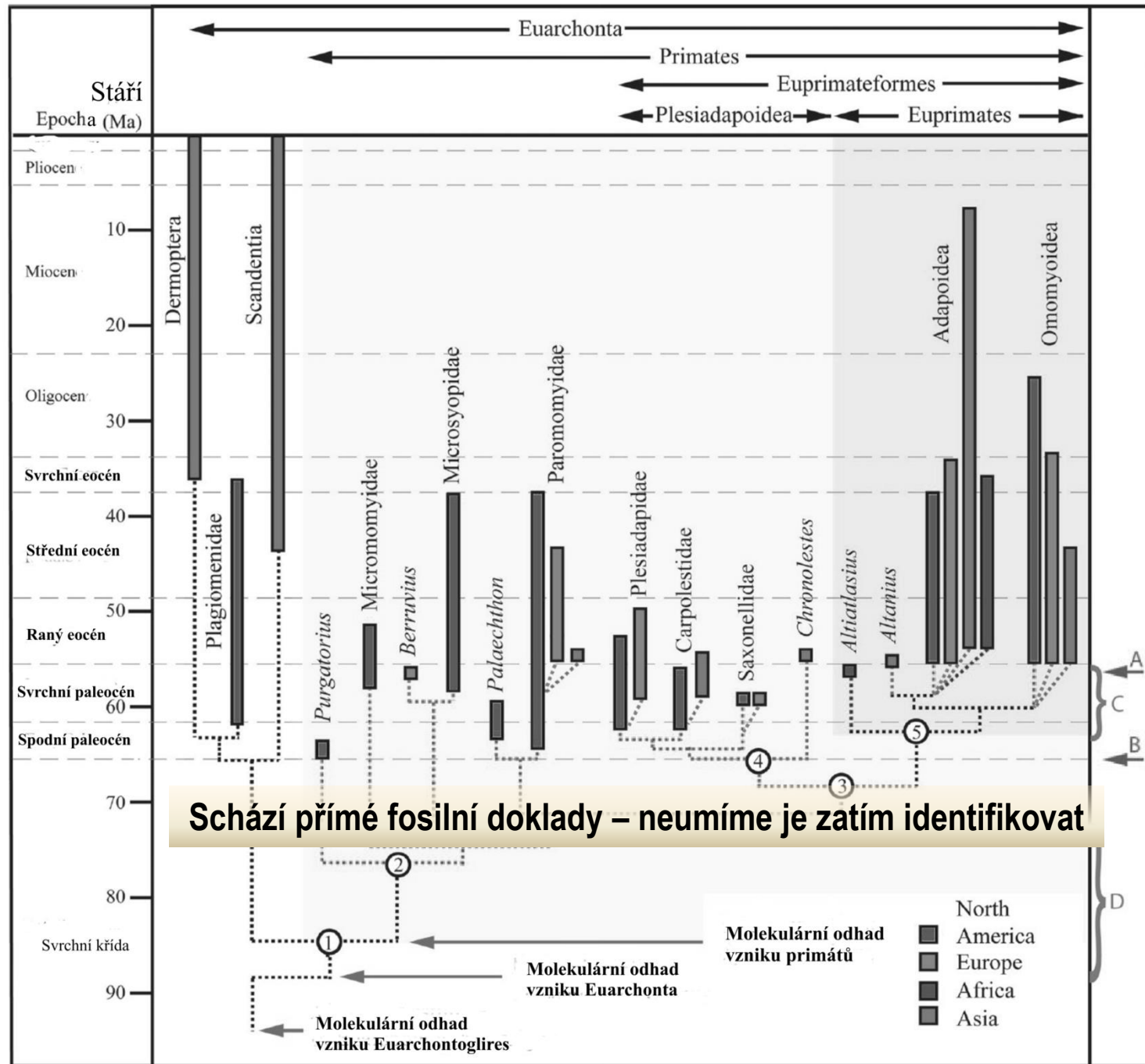
Nejstarší archaičtí křídoví primáti

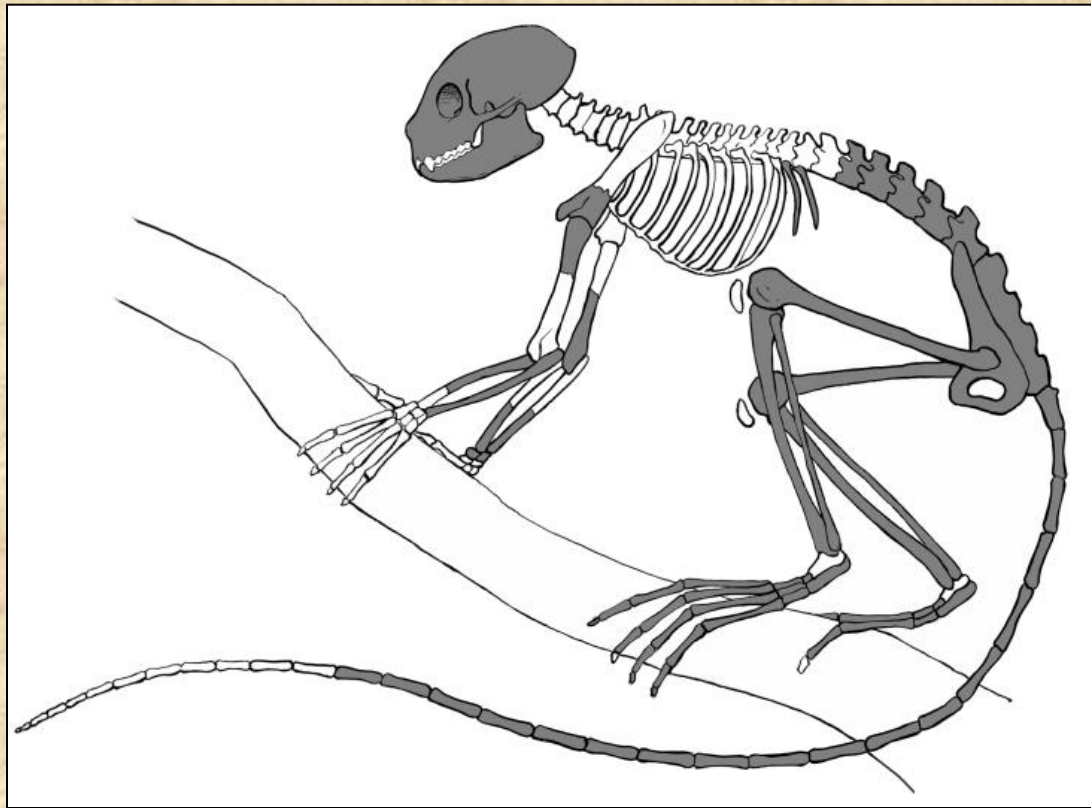
Nehty až u euprimátů ?

Současný pohled na evoluci primátů

Morfologie, paleovědy a genetika

Archicebus achilles - antropoid 55 milionů - Čína

Základní vlastnosti poloopic

Strepsirhine Features

neúplně uzavřená orbita, divergentní oční osy

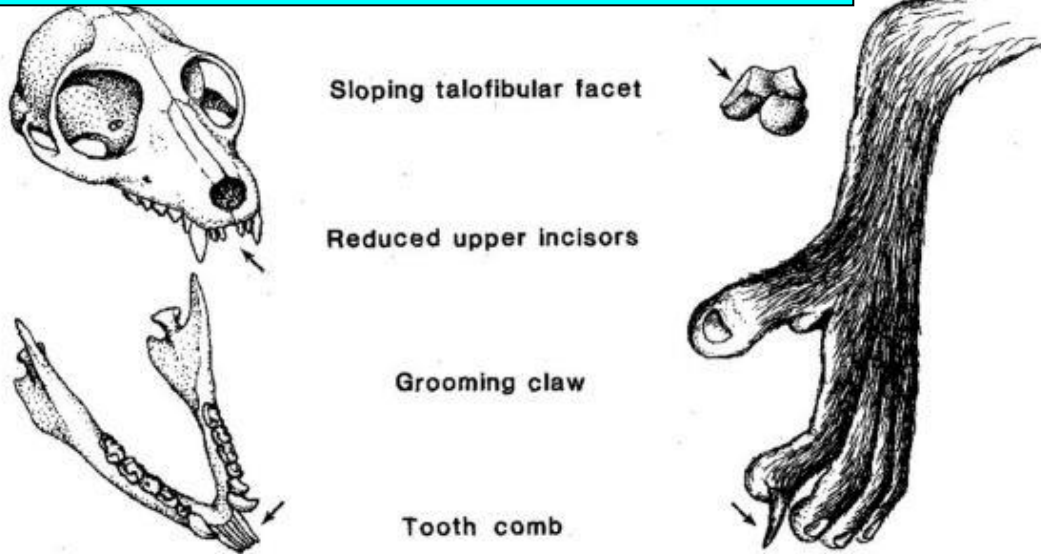

FIGURE 4.4 Distinctive skeletal features of strepsirhine primates: laterally flaring talus, small upper incisors separated by a large cleft, dental tooth comb composed of lower incisors and canines, and grooming claw on the second digit of the foot.

Dlouhé zadní končetiny

Rhinarium, dlouhé čelisti

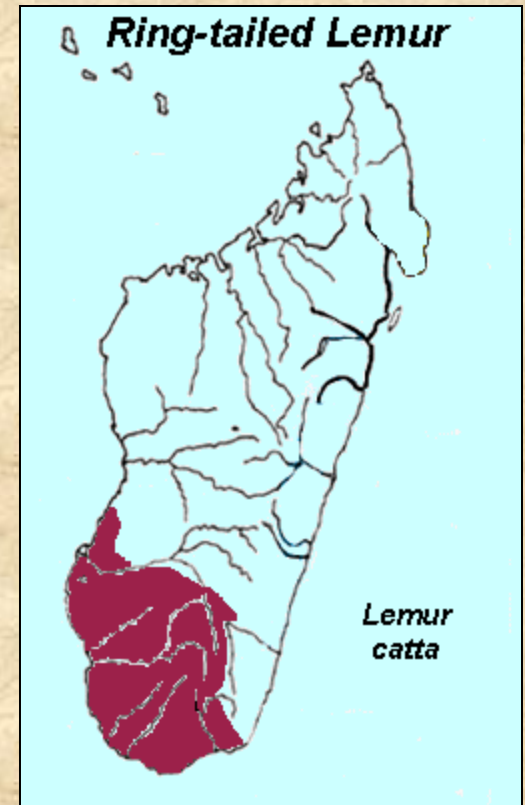

Tapetum lucidum
odrazová vrstva
pro noční vidění

Lemur kata - *Lemur catta*

*nejsociálnější druh
lemurovitých*

Platyrrhina - širokonosé opice

Opice Nového světa

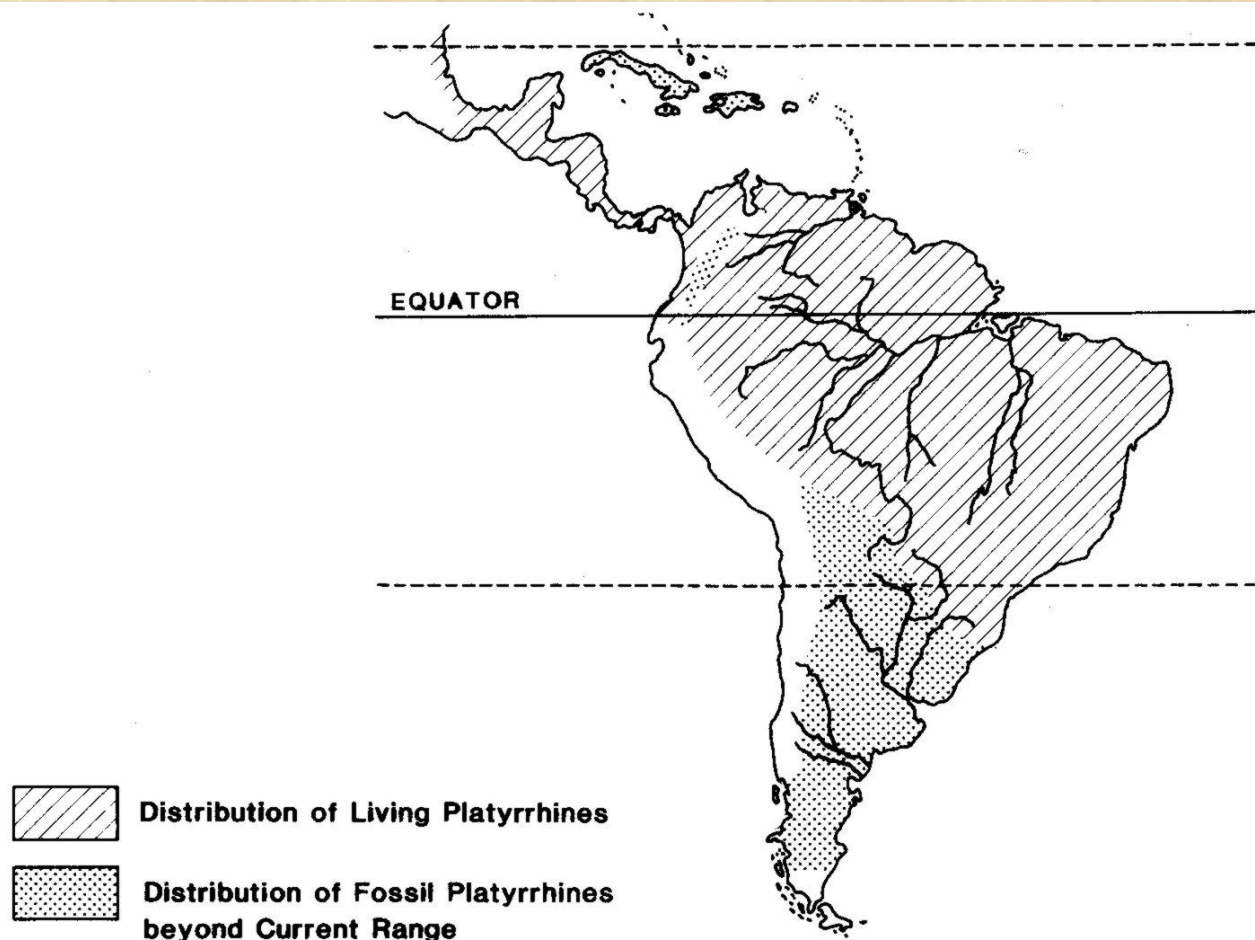

FIGURE 5.3 Geographic distribution of extant and extinct platyrrhines.

Základní charakteristiky širokonosých opic

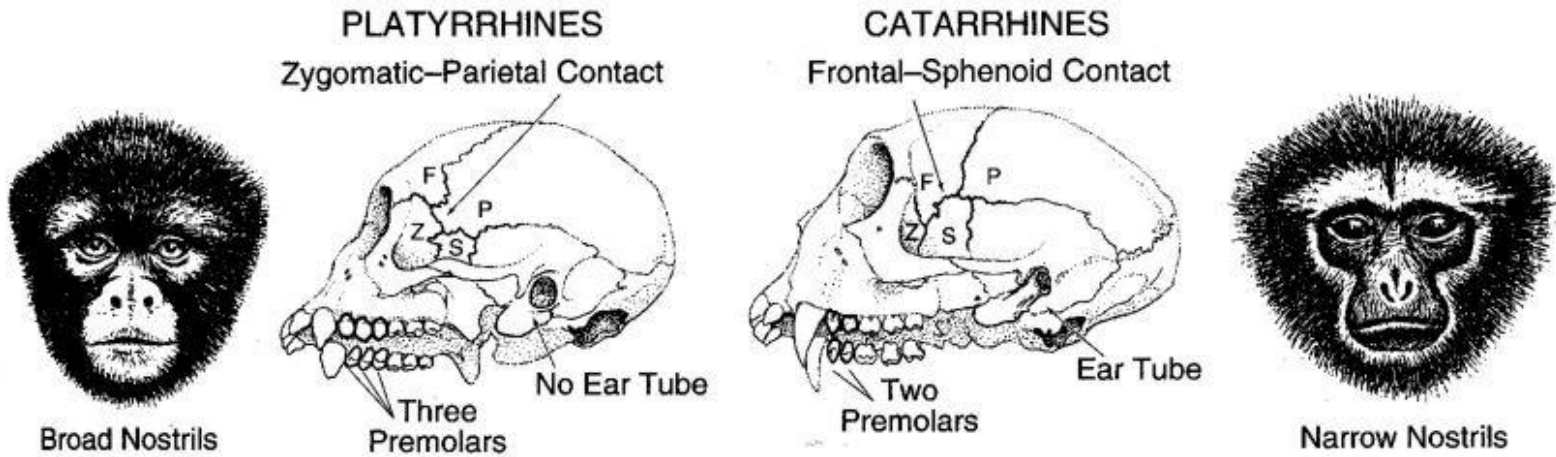
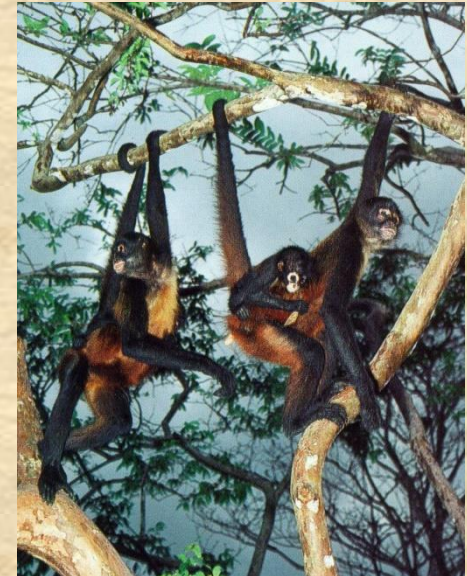

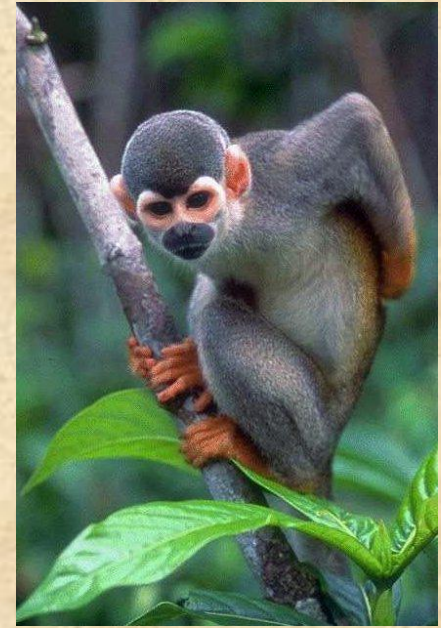
FIGURE 5.4 Skulls of a platyrrhine and a catarrhine, showing some of the features distinguishing these two major groups of anthropoids.

Malpy a kotulové

Malpy

Kotulové

Vřešt'ani a chápani

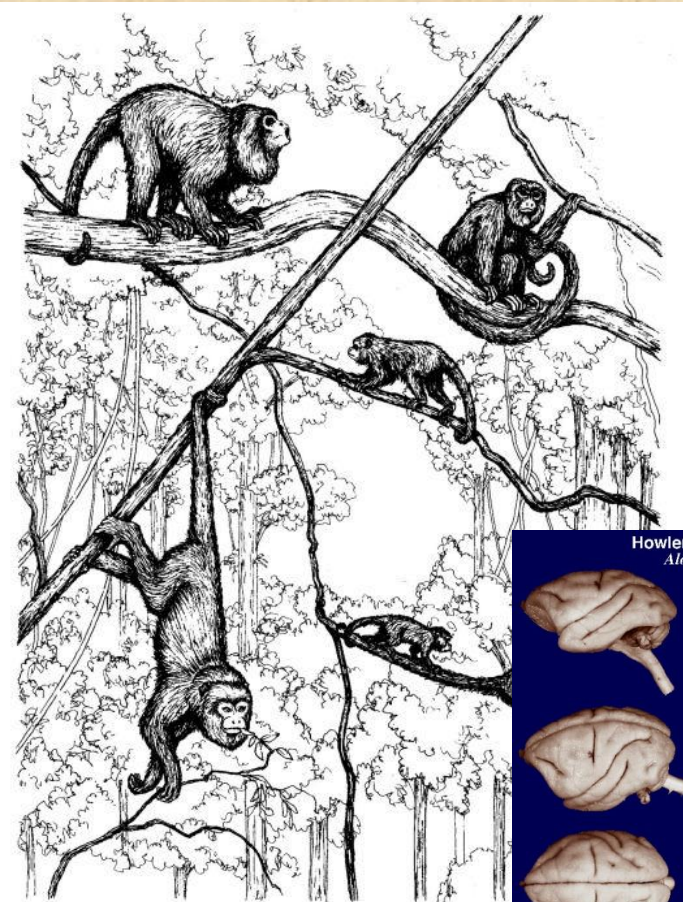

FIGURE 5.13 A troop of red howling monkeys (*Alouatta seniculus*)

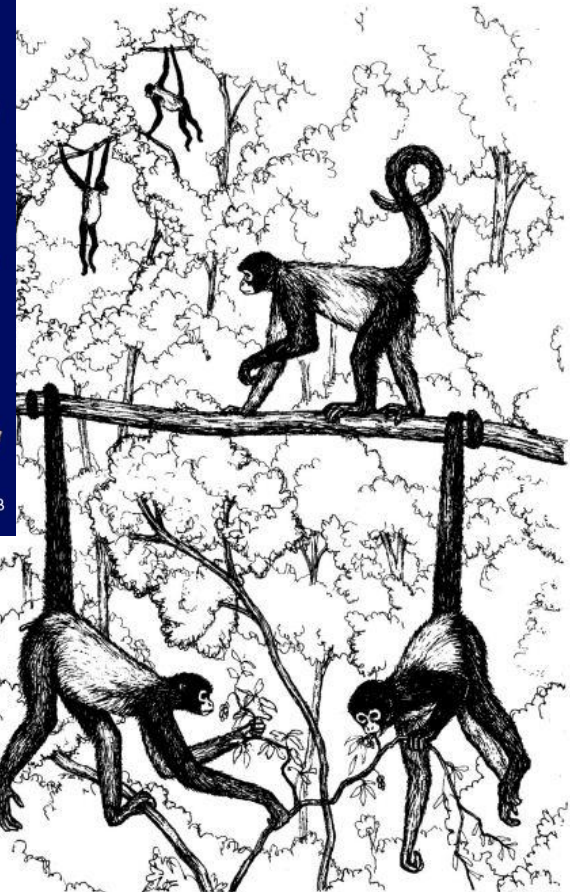
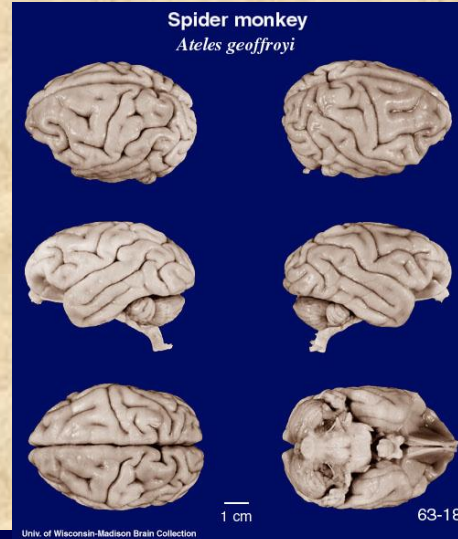
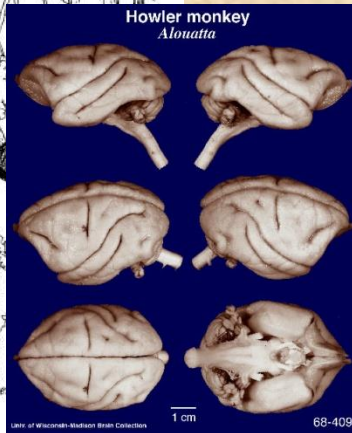
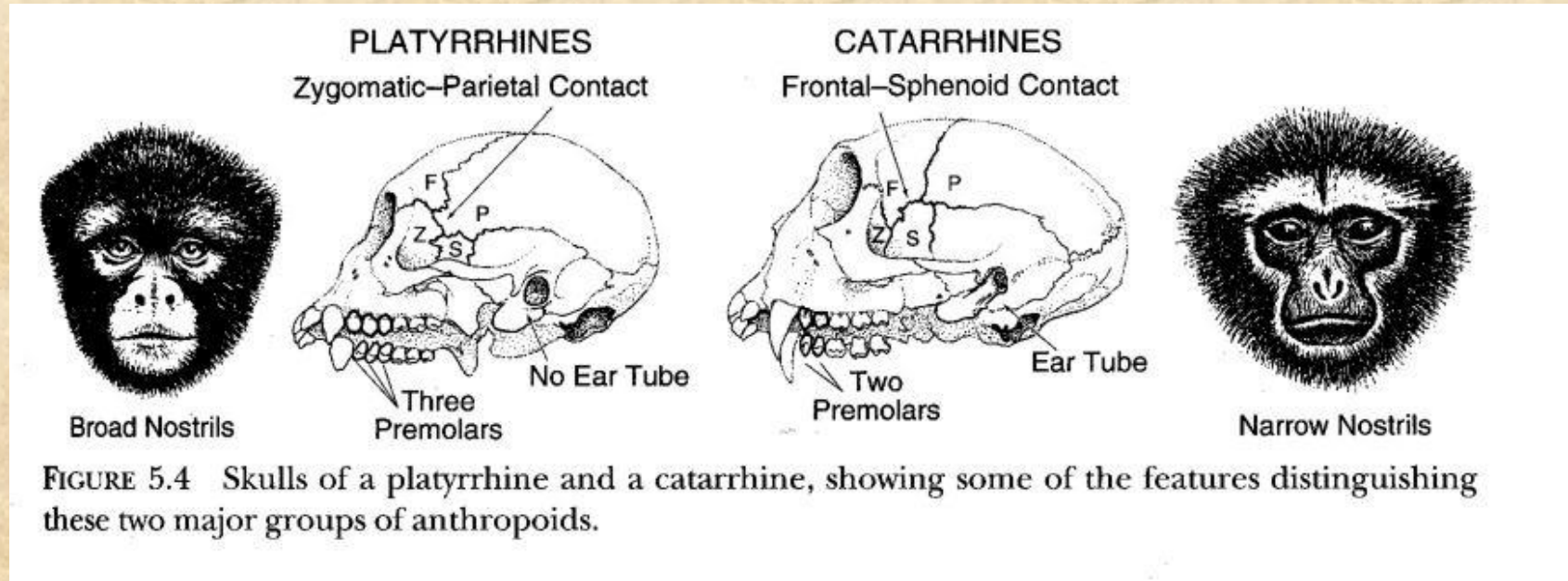

FIGURE 5.15 A group of black spider monkeys (*Ateles paniscus*).

Základní charakteristiky na lebce úzkonosých primátů

Makak rhesus - *Macaca mulatta*

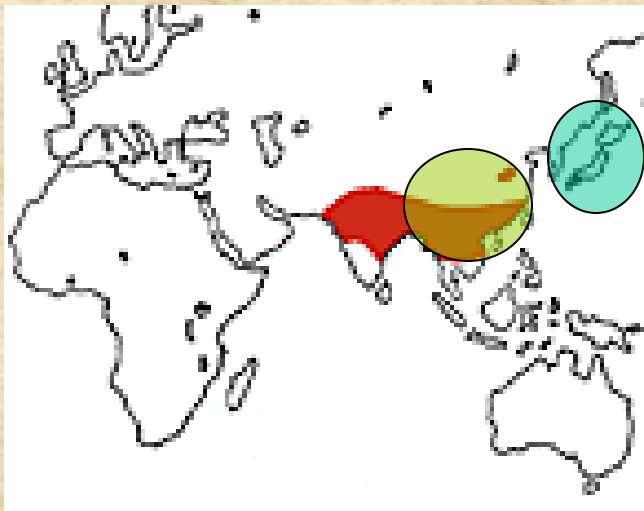

Makak červenolící - *Macaca fuscata*

nejseverněji žijící nehumánní primát - japonské ostrovy

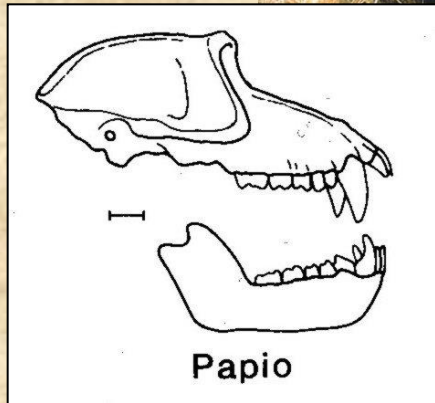

Makak medvědí
příbuzný japonských makaků

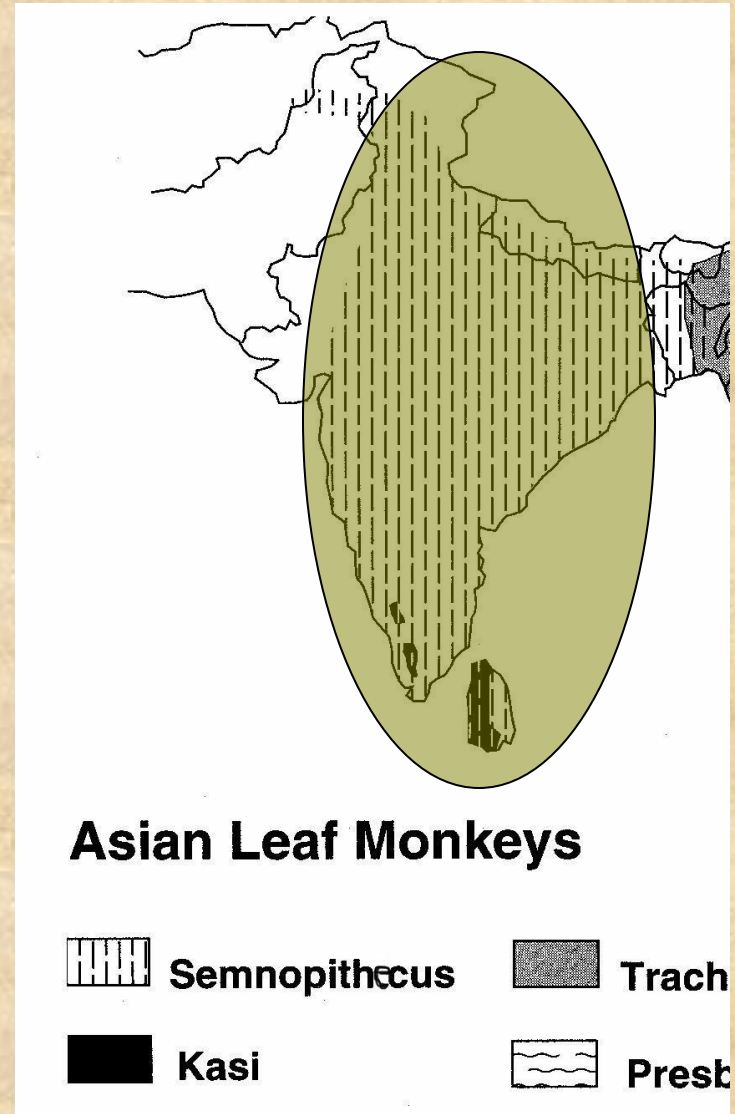

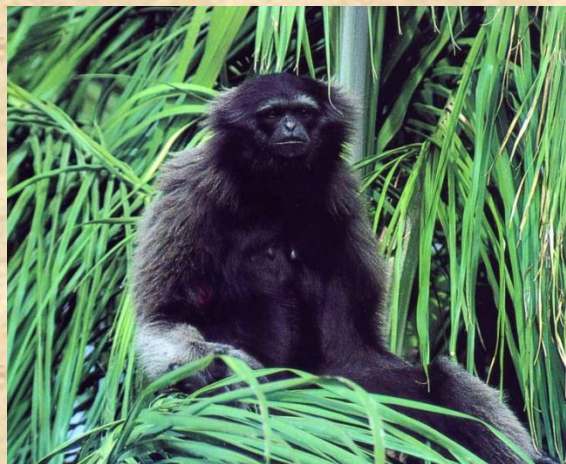
Paviáni - *Papio hamadryas*

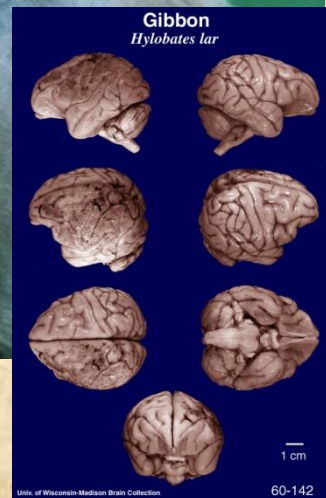
Hulman posvátný - *Semnopithecus entellus*

Nadčeled' *Hominoidea*

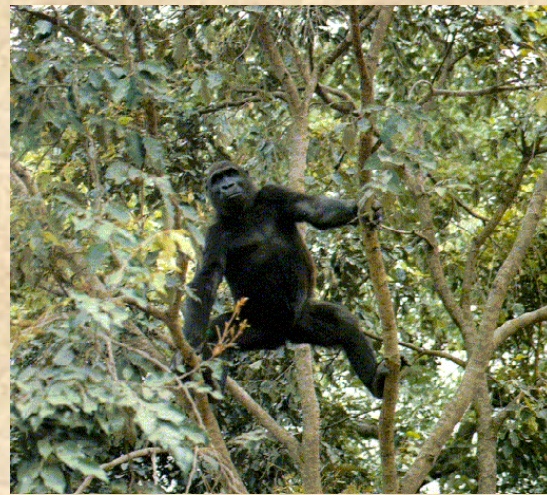

Gibonovití - charakteristické znaky

Giboni mají relativně malý méně gyrifikovaný mozek. Mají specializované relativně dlouhé horní končetiny. Velikost těla je srovnatelná s většími opicemi 5 - 15 kg. Žijí v monogamních párech a mají velmi bohatou vokalizaci. Chování je poměrně chudé. Jsou výhradně stromoví a většinu z nich pojídá spíše plody a poměrně velké množství živočišné stravy.

Skelet velkých lidoopů

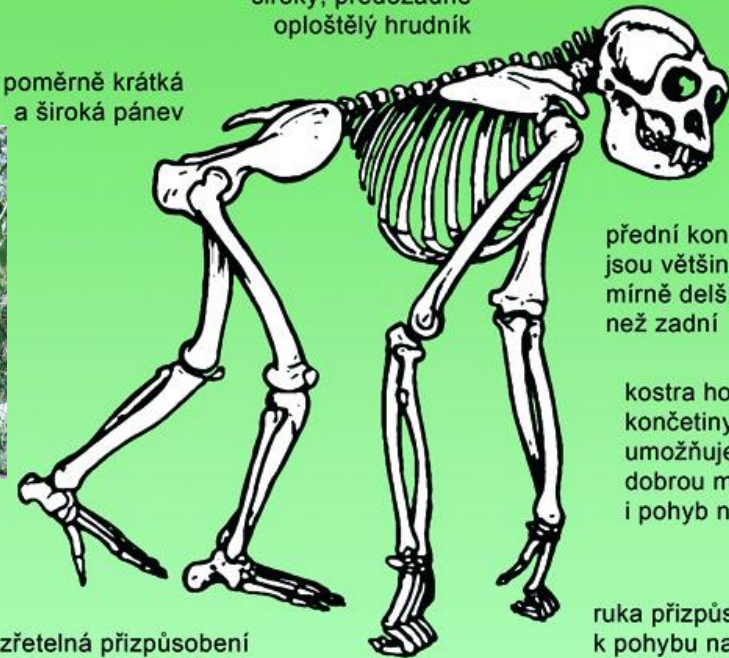

poměrně vysoká
hmotnost: 40- 50 kg

hominidní stavba lebky

široký, předozadně
oploštělý hrudník

poměrně krátká
a široká pánev

přední končetiny
jsou většinou
mírně delší
než zadní

kostra horní
končetiny
umožňuje velmi
dobrou manipulaci
i pohyb na stromech

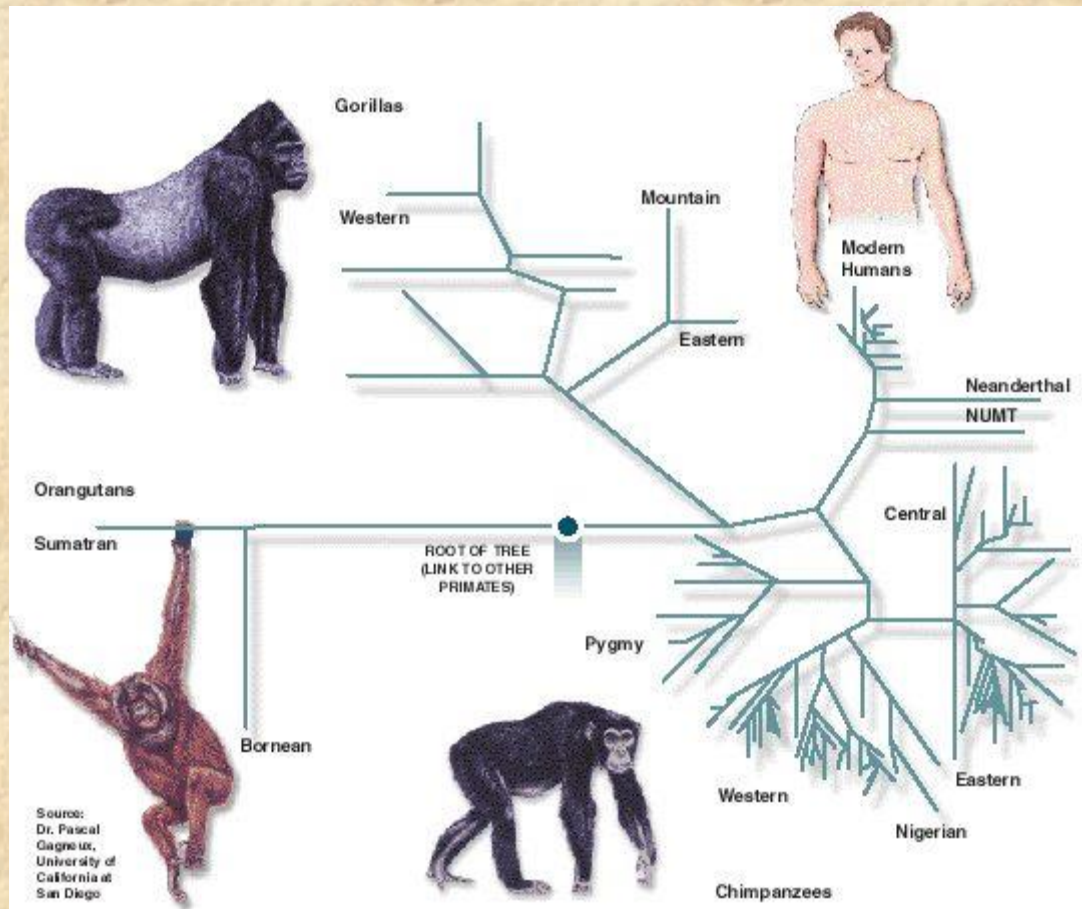
noha má zřetelná přizpůsobení
k pohybu na zemi

ruka přizpůsobená
k pohybu na zemi
i na stromech

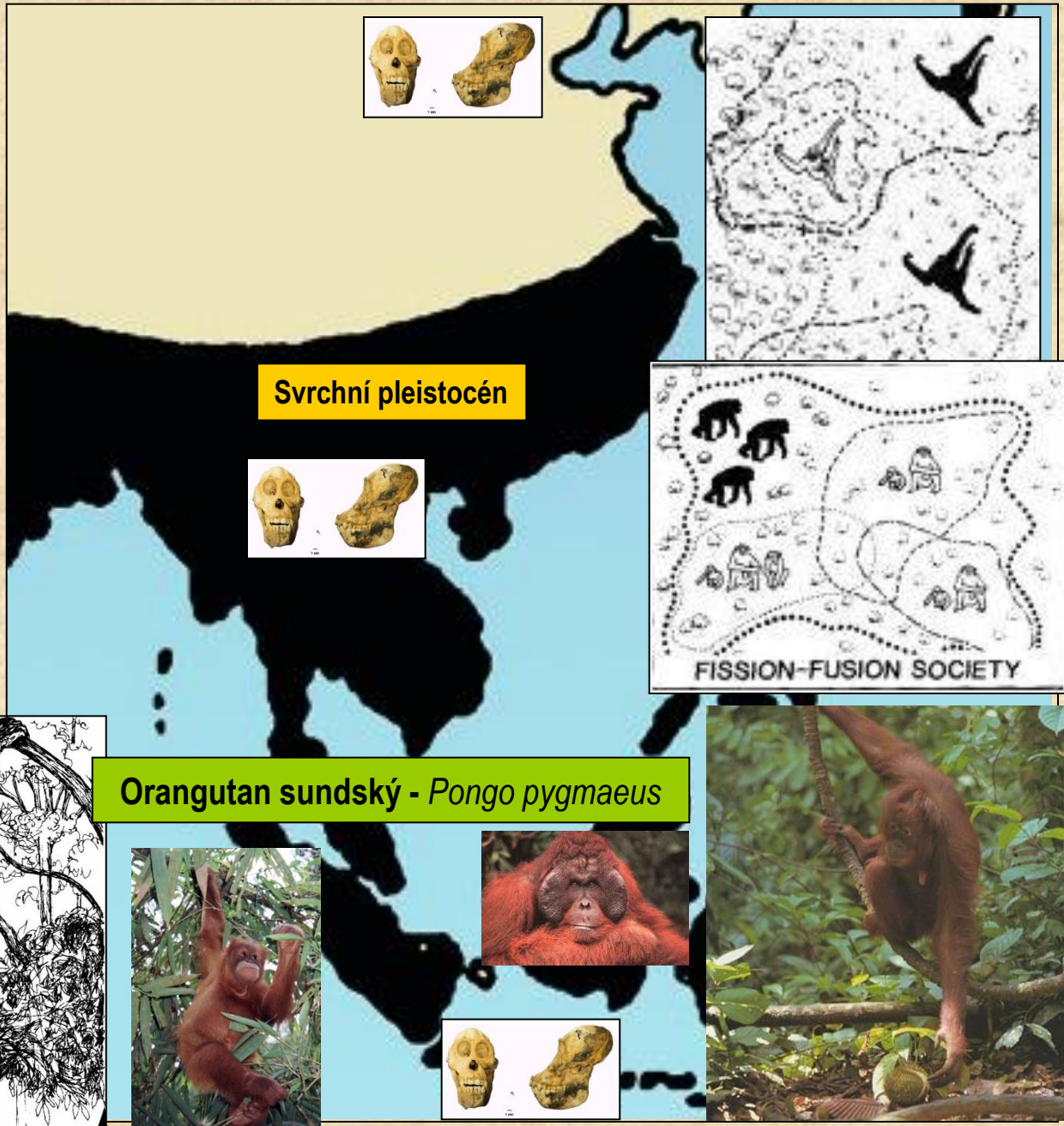
Genetika hominidů

Všichni velcí lidoopi mají stejný počet 48 chromozomů

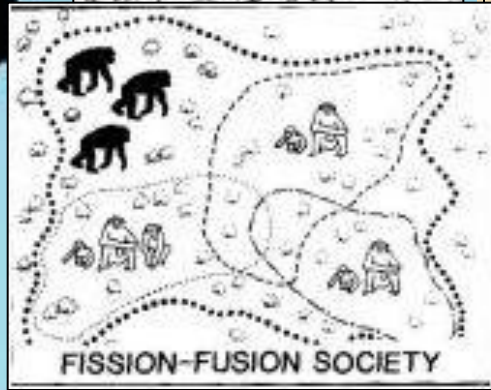

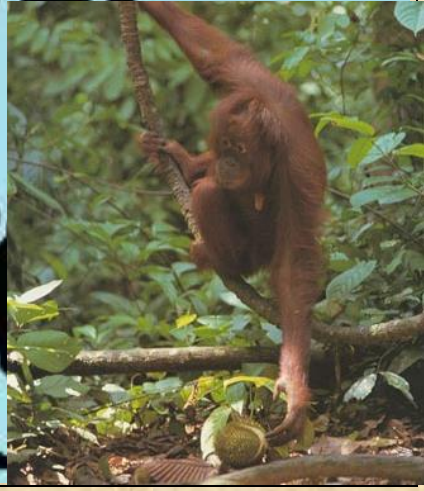
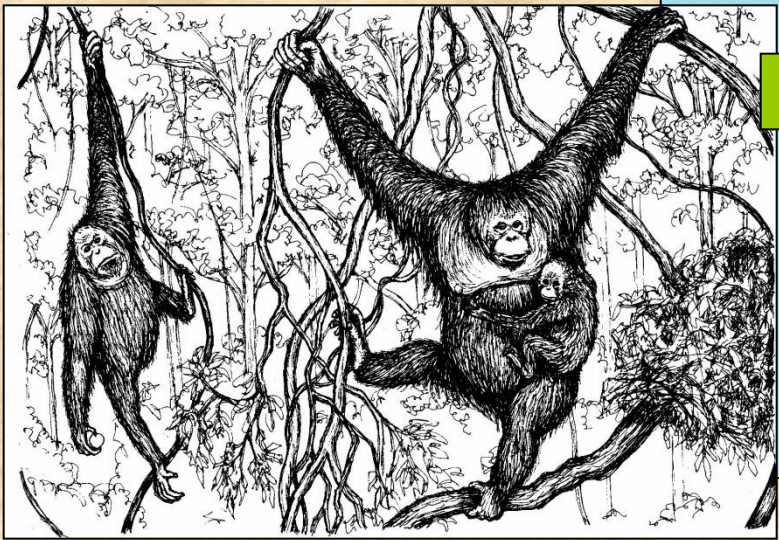
Rod
orangutan
Pongo

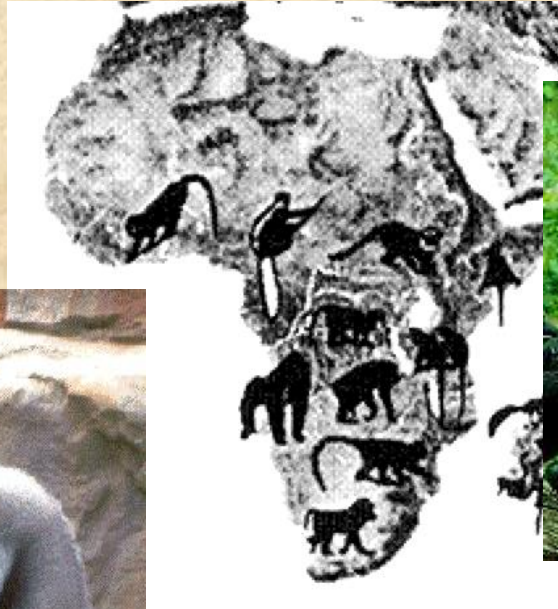
Svrchní pleistocén

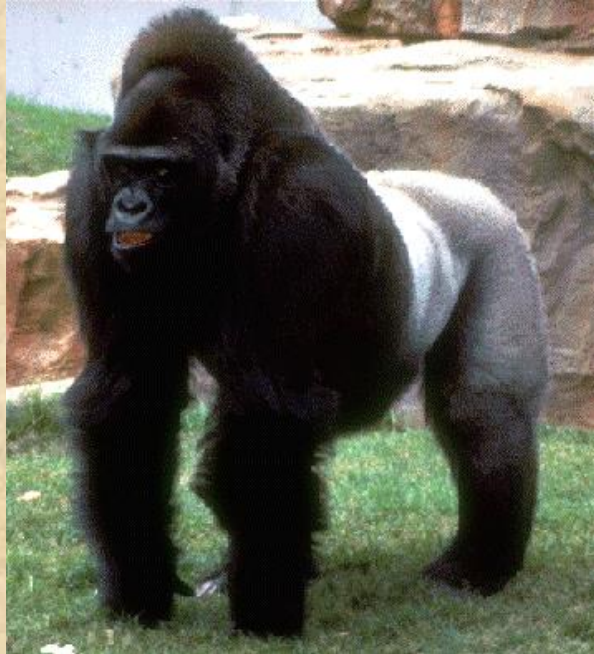
Orangutan sundský - *Pongo pygmaeus*

Podčeleď *Paninae* - gorily a šimpanzi

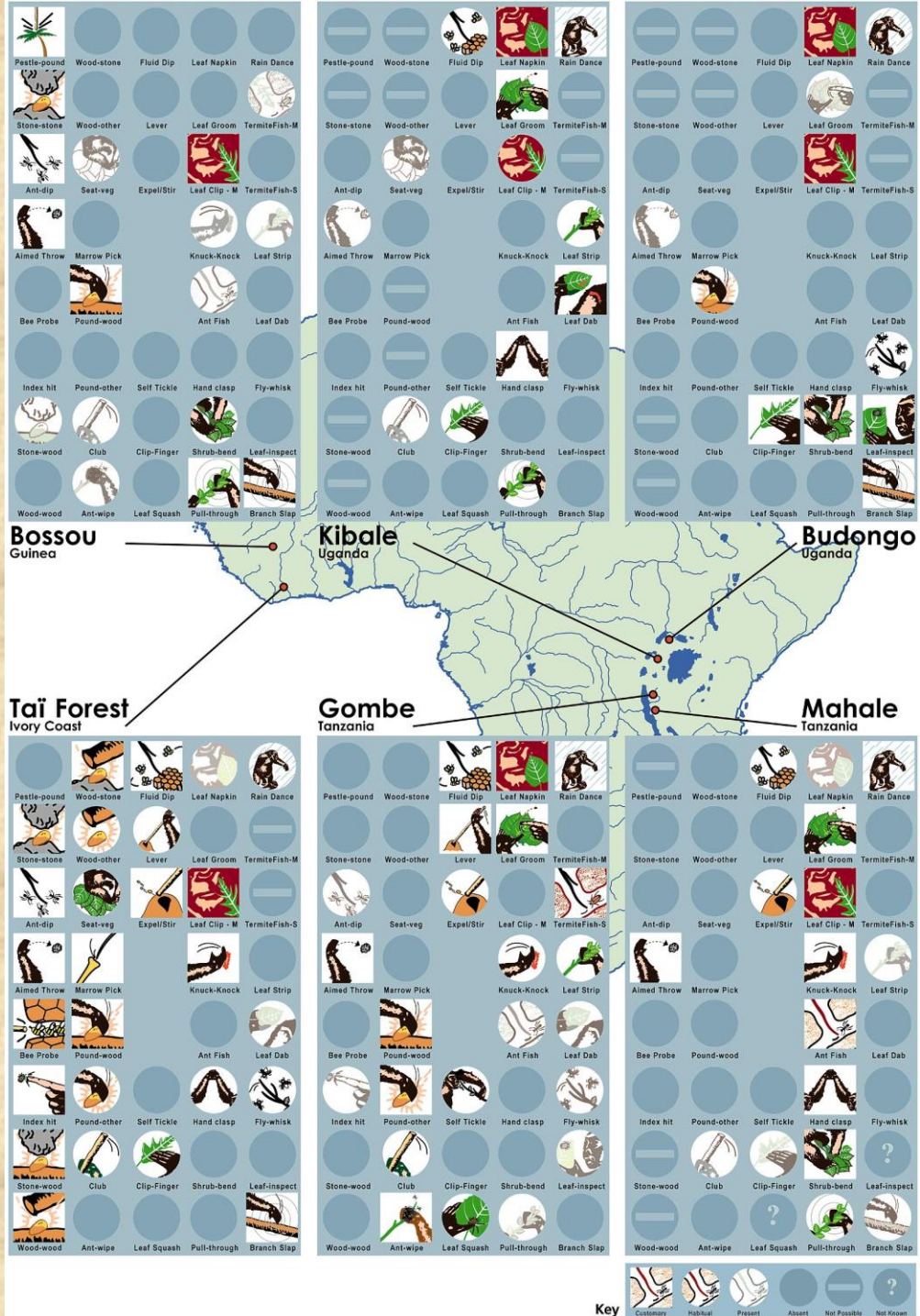
Frans de Waal, Frans Lanting.
Bonobo: The Forgotten Ape
(University of California Press 1997).

Pan troglodytes

nástrojové chování, tradice a lov

Orangutani – nástroje, voda a lov ryb

Fongoli savanna Senegal

- Šimpanzi loví podle podmínek různou kořist
- Používají sady nástrojů a mohou jimi i lovit – totéž i orangutani sumaterští
- Mají velmi složité chování – klamou a manipulují
- Nebojí se vody ani ohně
- V případě nutnosti mohou obývat i jeskyně
- Mohou řešit i velmi složité úlohy a sociální situace, komunikují, ale problém vždy řeší přísně pragmaticky